

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

8

Asmuo: tarp tautos ir valstybės

VILNIUS

 Mokslo ir enciklopedijų leidykla 1996

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Raimundas Lopata

Recenzavo:

hum. m. dr. *Zigmantas Kiaupa*

hum. m. dr. *Elmantas Meilus*

Leidinių parengti talkino

Darius Staliūnas

Knygos leidimą parėmė:

Lietuvos kultūros ministerija

Lietuvos istorijos institutas

Atviros Lietuvos fondas

© Lietuvių Atgimimo
istorijos studijos, 1996

© Lietuvos istorijos
institutas, 1996

© Mokslo ir enciklopedijų
leidykla, 1996

ISSN 1392-0391

ISBN 5-420-01318-5

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	9
<i>Giedrius Subačius</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS ŽEMAIČIŲ KALBA	10
<i>Rūta Čapaitė</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS, JUOZO BUTAVIČIAUS, SIMONO DAUKANTO BRAIŽAI IR CHARAKTERIAI	114
<i>Reda Griškaitė</i> ISTORINĖS SAVIMONĖS IŠTAKŲ IEŠKANT: TEODORAS NARBUTAS 1808–1809 METŲ RUSIJOS–ŠVEDIJOS KARE	143
<i>Zita Medišauskienė</i> ADOMAS HONORIJUS KIRKORAS: TARP LIETUVOS, LENKIJOS IR BALTARUSIJOS	168
<i>Reda Griškaitė</i> BARONAS VASILIJUS VON ROTKIRCHAS – LIETUVIŲ MITOLOGIJOS AUTORIUS	194
<i>Grigorijus Potašenko</i> ALEKSANDRAS HILFERDINGAS. SLAVOFILAI. LIETUVA	224
<i>Egidijus Motieka</i> JONAS BASANA VIČIUS: TARP TRADICINIO IR MODERNAUS VALSTYBINGUMO	239
<i>Vilma Žaltauskaitė</i> APIE LIETUVYBĖS IDĖJĄ KUNIGO JUOZO TUMO-VAIŽGANTO PAŽIŪROSE. IKI 1904 M.	248
<i>Saulius Pivoras</i> UTOPIJOS PILIETIS VYTAUTAS PUTNA	261

<i>Vladas Sirutavičius.</i> APIE „BLOGĄ LIETUVI“ JUOZAPĄ ALBINĄ HERBAČIAUSKĄ	271
<i>Darius Staliūnas</i> „TRUPUTĮ LENKAS, TRUPUTĮ VOKIETIS, TRUPUTĮ LIETUVIS, O VISŲ PIRMA KATALIKAS...“ Vilniaus vyskupas Edwardas von der Roppas tarp etninių, pilietinių ir konfesinių vertybių	291
<i>Rimantas Miknys</i> „SVAJONĖS IŠSIPILDYS, JEIGU BŪSIU NAUDINGAS LIETUVAI...“ Architekto Antano Vivulskio tautinės identifikacijos istorinis aspektas	300
<i>Alfred Erich Senn</i> ANTANAS VISKANTAS: A LITHUANIAN WITH POLISH FRIENDS	312
<i>Alfredas Erichas Sennas</i> ANTANAS VISKANTAS: LIETUVIS SU BIČIULIAIS LENKAIS	318
<i>Raimundas Lopata</i> „TIPAS APSKRITAI LABAI DAR ĮTARIAMAS, BET REIKALINGAS“ Baronas Friedrichas von der Roppas ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo planai	321
<i>Česlovas Laurinavičius</i> GRAFAS ALFREDAS TIŠKEVIČIUS NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOS POLITIKOJE	351
<i>Gedrius Viliūnas</i> BAJORAS TARPUKARIO LIETUVOJE: FABIJONO NEVERAVIČIAUS GYVENIMAS IR KŪRYBA	365
II. PUBLIKACIJOS	385
ADOMO VARNO KORESPONDENCIJA (1904–1909 METAI) Parengė <i>Asta Giniūnienė</i>	386
SKANDALINGIEJI JUOZO GABRIO-PARŠAIČIO DARBAI Parengė <i>Alfonsas Eidintas</i>	407
OSOBA: MIĘDZY NARODEM A PAŃSTWEM. STRESZCZENIE	456
A PERSON BETWEEN THE NATION AND THE STATE. SUMMARY	470
PERSÖNLICHKEITEN: ZWISCHEN VOLK UND STAAT. ZUSAMMENFASSUNG	484
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	500
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	515
APIE AUTORIOUS	523

ISSN 1392-0391.

Lietuvių Atgimimo istorijos studijos. 1996.

T. 8.

Asmuo: tarp tautos ir valstybės.

Česlovas Laurinavičius

GRAFAS ALFREDAS TIŠKEVIČIUS NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOS POLITIKOJE

Biografinės žinios apie grafa Alfredą Tiškevičių, nors rankiotos iš įvairių šaltinių, negausios – gimė 1882 metų spalio 2 dieną Vilniuje, čia, Šv. Jono bažnyčioje, ir pakrikštytas. Augo Astravo dvare prie Biržų, buvo pramokęs lietuviškai (tarmiškai). Tarnavo caro armijoje husaru, dalyvavo Rusijos–Japonijos kare, vėliau dirbo Rusijos ambasadoje Londone. 1919–1920 metais buvo Lietuvos diplomatinis atstovas Londone. Atleistas iš tarnybos į Lietuvą nebeįgrįžo. Mirė 1930 metų gegužės 19 dieną Paryžiuje. Buvo vedęs Nesvyžiaus Radvilų palikuonę, turėjo sūnų Joną. Tai, ko gero, ir viskas. Savo asmeninį archyvą Tiškevičius, matyt, buvo išsivežęs į Paryžių.

Kita vertus, dažnoje istorinėje studijoje apie naujųjų laikų Lietuvą galima rasti grafo Alfredo Tiškevičiaus pavardę, tiesa, be platesnių komentarų. O archyvinėse 1919–1920 metų bylose yra nemaža jo pasirašytų telegramų, įvairių pranešimų, notų. Žinia, kad minėtas laikotarpis didžia dalimi lėmė tolesnį Lietuvos likimą. Vadinasi, Tiškevičius buvo tos lemties liudininkas. O gal ir jam pačiam tie metai buvo lemtingi... Kaip bebūtų, motyvas domėtis garsios Lietuvos giminės grafo diplomato asmenybe nekelia abejonių.

Archyve aptikti Tiškevičiaus pasirašyti dokumentai daugiausia dalykinio pobūdžio. Iš jų sunku spręsti, ką jis būdamas Lietuvos diplomatu išgyveno, ką galvojo, kokius turėjo planus. Bet tą trūkumą galima pamėginti kompensuoti 1919–1920 metų Lietuvos užsienio politikos analize, tai leistų nustatyti tam tikrus rėmus, kuriuose turėjo veikti mus dominantis asmuo. Taigi prie grafo Tiškevičiaus asmens eisime aplinkiniu keliu. Ir tikėsimės, kad net jeigu Tiškevičius dėl Lietuvos politikos aptarimo liktų antrame plane, darbas neturėtų būti beprasmiškas.

GRAFAS ALFREDAS TIŠKEVIČIUS –
LIETUVOS DIPLOMATAS

Konkreči Tiškevičiaus diplomatinė veikla Lietuvos naudai prasidėjo 1919 metų pavasarį. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rūmuose, kurie iki 1924 metų buvo Alfredo Tiškevičiaus nuosavybė, yra saugomi dokumentai, liudijantys, kad 1919 metų gegužės 23 dieną Tiškevičius, įgaliotas Lietuvos užsienio reikalų ministro, gavo Vatikano sekretoriaus kardinolo Gaspario audienciją. Per audienciją Tiškevičius įteikė prašymą Vatikano vyriausybei pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Birželio 2 dieną Vatikanas davė atsakymą. Jame šalia sveikinimo bei pagarbos lietuvių tautai žodžių buvo išreikštas palinkėjimas, kad „Lietuvai būtų pripažinta teisė spręsti savo likimą“¹.

Ši subtili diplomatinė parama, deja, buvo priimta neadekvačiai ir sukėlė tik komišką nesusipratimą. Lietuvos politiniuose sluoksniuose Vatikano atsakymas buvo suprastas kaip pripažinimo suteikimas*. Imta net laukti Šventojo Sosto atstovo Lietuvoje. Po mėnesio į Vatikaną išvyko Lietuvos Valstybės Tarybos vicepirmininkas Jonas Staugaitis, lydimas kunigo Grigaičio. Delegatai turėjo užduotį „pasiteirauti dėl Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo galimybių“. Liepos 16 dieną juos priėmė pats Benediktas XV. Giliai sujaudintiems betarpiško bendravimo su Sventuoju Tėvu lietuviams, be kita ko, buvo pasakyta, kad bažnyčios reikalai galėsia susitvarkyti tik po to, kai Lietuvos nepriklausomybė su jos sienomis bus pripažinta².

Iš vėliau *Lietuvos* dienraštyje pasirodžiusios informacijos apie Staugaičio delegacijos vizitą matome, kad delegacija buvo pirmoji, priėjusi prie Vatikano vadovybės savarankiškai, nes visoms ankstesnėms Lietuvos delegacijoms turėjo tarpininkauti Rusijos arba Lenkijos atstovybės prie Šventojo Sosto. Vadinasi, Tiškevičiui dar teko naudotis viena iš tų atstovybių. Kuria gi?

Tikriausiai Rusijos, nes grafas šliejosi prie Lietuvos konservatyvios krypties politikų, o jie tuo metu, Augustino Voldemaro vadovaujami, Paryžiuje vedė derybas su admirolo Aleksandro Kolčiako atstovais. Flirtu su besitraukiančiais nuo istorijos scenos Rusijos imperijos veikėjais buvo tikimasi sustiprinti Lietuvos pozicijas atremiant ekspansionistinius atgimusios Lenkijos siekius. Ir ne be pagrindo. Juolab kad Lietuvos kombinacijai su rusais buvo jaučiamas pritarimas iš Didžiosios Britanijos.

Rezultatų neteko ilgai laukti. Lietuvos delegacijos Paryžiuje bir-

želio 24 dienos posėdžio protokole yra informacija apie Augustino Voldemaro, Martyno Yčo ir Alfredo Tiškevičiaus susitikimą su Lenkijos premjeru Ignacu Paderewskiu. Sprendžiant iš informacijos, Paderewskis pripažinęs Lietuvos teisę į Vilnių, tik išreiškęs apgailestavimą, kad lietuviai savo politikoje „proteguoja rusus prieš lenkus“. Voldemarui likęs išpūdis „visai neblogas“³.

Voldemaro komandos kursą į kolčiakinę Rusiją torpedavo Mykolo Sleževičiaus vadovaujamas kairiųjų blokas, paskatintas JAV lietuvių**. Tačiau vidaus politinėje kovoje Lietuvos konservatoriai lemiamu momentu parėmė Didžiąją Britaniją⁴. 1919 metų rudenį įsitvirtinęs valdžioje Voldemaras pasirūpino, kad Lietuvos atstovu Londone būtų paskirtas Alfredas Tiškevičius (beje, Tiškevičius sutiko atstovauti savo lėšomis)⁵.

1920 metų pavasarį vykusius rinkimus į Steigiamąjį Seimą konservatoriai pralaimėjo. Lietuva pasuko socialinio radikalizmo link. Bet balansavimo tarp Lenkijos ir Rusijos taktika liko aktuali. Tik, skirtingai nuo 1919 metų vasaros, kolčiakinę Rusiją jau buvo pakeitusi bolševikinė, kas, suprantama, veikė ir Lietuvos diplomatiją: lemiamų sprendimų paieškos jau vyko ne konfidencialiuose pasikalbėjimuose Paryžiuje „prie arbatos puodelio“, o analizuojant „degančias“ telegramas tarp Kauno, Maskvos, Varšuvos ir Londono.

1920 metų liepos pradžioje Raudonajai armijai pradėjus puolimą Vilniaus link, Lietuvos tarptautinis vaidmuo ėmė sparčiai augti. Nes nuo Lietuvos pozicijos galėjo nemažai priklausyti ne tik Lenkijos ir

¹ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB RS), A. Viskanto fondas, f. 239–138, 139.

* Vatikano 1919 metų birželio 2 dienos atsakyme Tiškevičiaus misija buvo įvardinta kaip „Lietuvos vyriausybės atsiųsta nepaprastoji diplomatinė misija prie Šventojo Sosto“.

² „Lietuvos delegacija pas Popiežių“, *Lietuva*, 1919, rugsėjo 10, nr. 198.

³ Lietuvos delegacijos Paryžiuje posėdžio protokolas, 1919, birželio 24, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 383, ap. 7, b. 1, l. 86.

** JAV lietuviai, sužinoję apie Lietuvos delegacijos santykius su Kolčiako atstovais, reagavo liguistai. Mat jiems besirūpinant dėl paskolos Lietuvai Valstybės Departamente buvo pasiūlyta „kreiptis į Kolčiaką“. Amerikos lietuvių tautinės tarybos memorandume Lietuvos vyriausybei buvo pareikalauta „demaskuoti lenkų ir Kolčiako agentus“.

⁴ M. Sleževičiaus ataskaita Ministrų kabinetui apie pokalbį su Didžiosios Britanijos atstovu R. Wardu, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 136.

⁵ A. Voldemaro pranešimas delegacijai Paryžiuje apie padėtį Lietuvoje, 1919, lapkričio 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1, l. 138–141.

Sovietų Rusijos karo baigtis, bet ir taikos galimybės regione apskritai. Todėl liepos 10 dieną Spaa konferencijoje Antantės šalys Didžiosios Britanijos iniciatyva nutarė tarpininkauti sprendžiant Sovietų Rusijos, Lenkijos ir Lietuvos ginčytinus klausimus (tai yra sušaukti tarptautinę konferenciją Londone). Iškeltos išankstinės sąlygos: Raudonoji armija sustabdo puolimą, Lenkijos kariuomenė atitraukiama už Antantės 1919 metų gruodžio 8 dienos nustatytos laikinos Lenkijos rytinės sienos, Vilnius atiduodamas Lietuvai (lenkams Lietuvoje numatant tautinių teisių garantijas)⁶.

Spaa idėja nebuvo realizuota, nes Sovietų Rusija nenutraukė puolimo prieš Lenkiją. O Didžiosios Britanijos vyriausybė, įsivėlusį diplomatinį dialogą su bolševikais, tik susikompromitavo⁷. Tačiau Antantės koziriu nepasinaudojo ir Lietuvos vyriausybė. Čia pateisinimas galėtų būti tik toks, kad Tiškevičiaus nota, informuojanti apie Spaa sąlygas, pasiekė Lietuvą per vėlavimą – liepos 13 dieną⁸. O jau liepos 12 dieną, Lietuvai ir Lenkijai nesusitarus dėl Vilniaus perdavimo, kilo jų kariuomenių ginkluotas susirėmimas. Vilnių tuo tarpu užėmė Raudonoji armija.

Bet ir sužinojusi apie Spaa sąlygas, Lietuvos vyriausybė jomis nesirėmė, o savo teisę į Vilnių grindė liepos 12 dienos taikos sutartimi su Sovietų Rusija – ji tai darė ne tik Rusijos atžvilgiu, reikalaujama Raudonosios armijos evakuacijos iš Vilniaus, bet ir Lenkijos atžvilgiu, nors atrodytų iš principo negalima buvo tikėtis, kad Lenkija – bent jau tol, kol tarp jos ir Sovietų Rusijos vyko karo veiksmai – pripažintų sovietų pasirašytą sutartį, griaušančią, beje, tuos Lenkijos tikslus, dėl kurių faktiškai ji ir kariavo su Sovietų Rusija*.

Iš minėto Tiškevičiaus liepos 13 dienos pranešimo nekyla abejonių, kad Spaa nutarimai jo buvo suprasti kaip atitinkantys Lietuvos interesus. Ir Lietuvos dalyvavimas įgyvendinant Spaa nutarimus pagal Tiškevičiaus pranešimo dvasią atrodė savaime suprantamas**. Tačiau daugiau nepavyko rasti nė vieno Tiškevičiaus pranešimo, kuriame jis kaip nors būtų apeliavęs į Spaa nutarimų reikšmę Lietuvai ar paraginęs Lietuvos vyriausybę tais nutarimais remtis derybose su Lenkija.

Po mūšių prie Vilniaus (liepos 12–14 dienomis) pasklido gandas, kad Lietuva atmetusi Spaa nutarimus⁹. Tiesioginių nurodymų į kokį nors Lietuvos vyriausybės pareiškimą, patvirtinantį ar paneigiantį tuos gandus, nėra. Bet yra iškalbingas pareiškimas *Tautos* laikraštyje: „Netiesa, kad mes atmetėme Spaa pasiūlymus, bet priėmėme juos šaltai“¹⁰.

Galima manyti, kad Spaa idėją pakirto liepos 12 dienos taikos sutarties priedas, pagal kurį Lietuvos pusė davė sutikimą, kad Vilnių užimtą Raudonoji armija (priedą Maskvoje pasirašė Lietuvos delegacija, neturėdama tam vyriausybės įgaliojimų)¹¹. Po to Spaa nutarimams smogė sovietinė vyriausybė (Čičerino liepos 17 dienos nota Curzonui)¹². Bet vis dėlto tai dar nereiškė, kad Spaa nutarimai neteko prasmės. Jau liepos 20 dieną sovietinė vyriausybė, gavusi pagrašimą iš Londono¹³, atsitraukė nuo savo liepos 17 dienos bekompromisės pozicijos¹⁴. Antra vertus, Spaa nutarimai apėmė ne tik Sovietų Rusiją bei Lenkiją, bet ir Lietuvą, tai yra jos santykius ne tik su Sovietais (kuriuos, sakykime, reguliavo liepos 12 dienos Maskvos sutartis), bet ir jos santykius su Lenkija, kuriems Spaa principai tebuvo vienintelė teisinė atrama.

Tačiau Lietuvos vyriausybė priėjo prie nuomonės, kad Lietuvos saugumo garantas yra Maskvos sutartis, o Vilniaus klausimas – ypač po rugpjūčio 6 dienos konvencijos dėl Raudonosios armijos evakavimo iš Lietuvos – laikytas jau išspręstu. Kad ir kaip keista, bet tokiai pozicijai koreguoti nerasta reikalo ir Londone. Gal dėl to, kad ne kiekviena situacija, susijusi su Sovietų Rusija, tuo metu turėjo savo precedentą...

Liepos 12 dienos sutartimi nubrėžta Lietuvos siena pietuose baigėsi ties Štabinu (esančiu ant vakarinės Gardino gubernijos ribos). Sienai pratęsti per Suvalkų guberniją iki Prūsijos paprasčiausia logi-

⁶ *Документы и материалы по истории советско-польских отношений*, Москва, 1965, т. 3, с. 144–147.

⁷ P. Wandycz, *Soviet-Polish Relations 1917–1921*, Cambridge (Mass.), 1969, p. 245.

⁸ A. Tiškevičiaus telegrama J. Purickiui, 1920, liepos 12 (iššifruota liepos 13), LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 142.

* Lenkija kariavo su Rusija dėl suverenių teisių ne tik į Lenkijos, bet ir į buvusios LDK teritoriją. Tuo tarpu pagal 1920 metų liepos 12 dienos sutartį Rusija suteikė sau teisę spręsti Lietuvos suvereniteto klausimą.

** Visą Tiškevičiaus liepos 13 dienos telegramos tekstą žr.: Č. Laurinavičius, *Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis*, Vilnius, 1992, p. 148.

⁹ *Правда*, 1920, 31 июля, № 162.

¹⁰ „Dėl mūsų santykių su Lenkija“, *Tauta*, 1920, rugpjūčio 31, nr. 43.

¹¹ Plačiau žr.: Č. Laurinavičius, *Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis*, Vilnius, 1992, p. 143–152.

¹² *Документы внешней политики СССР* (toliau – *ДВП СССР*), Москва 1952, т. 3, с. 47–53.

¹³ *Ibid.*, p. 62–63.

¹⁴ *Ibid.*, p. 61–62.

ka diktavo trumpiausią kelią – palei Augustavo kanalą. Tai ir pasiūlė Juozas Purickis savo rugpjūčio 27 dienos notoje Eustachijui Sapiehai (Lenkijos užsienio reikalų ministrui)¹⁵. Ta pačia logika vadovaujantis galima buvo pagrįstai tikėtis, kad Lietuvos pretenzijoms Suvalkijoje pritarė Sovietų Rusija*. Todėl, kai Lenkijos kariuomenė pradėjo veržtis pro Augustavą į šiaurę, o Sapieha rugpjūčio 31 dienos nota Purickiui ultimatyviai pareikalavo, kad Lietuva atitrauktų savo kariuomenę už 1919 metų gruodžio aštuntosios¹⁶ (Spaa konferencijoje patvirtintos) ribos, iš Londono atėjo Tiškevičiaus pranešimas apie Didžiosios Britanijos vyriausybės ruošiamą „stiprų pareiškimą“ Varšuvai. „Išrodo, – rašoma Tiškevičiaus rugsėjo 3 dienos pranešime, – kad geriausias būdas užtikrinimui efektyvios santarvės intervencijos bus ginkluotas priešinimasis lenkų agresijai. Toks nusistatymas pilnai suprantamas čionai“¹⁷.

Rugsėjo 5–6 dienomis Augustavo miškuose vykusiose kautynėse su Lenkijos kariuomene Lietuva prarado apie 400 karių, jos kariuomenė buvo nustumta už gruodžio aštuntosios linijos¹⁸. Tuo tarpu iš Sovietų Rusijos pusės nebuvo jokio oficialaus angažavimosi dėl vienkios ar kitokios Lietuvos ir Lenkijos sienos – tik slapti siūlymai Lietuvai karinės pagalbos. *Pravda* pateikinėjo operatyvią informaciją apie karinius susidūrimus Suvalkijoje, o rugsėjo 5 dieną atspausdino vyriausiojo karo komisaro Levo Bronšteino-Trockio įsakymą (kuris labiau priminė kvietimą) Raudonajai armijai – „duoti atkirtį lenkams Lietuvos teritorijoje“ (kokioje?). „Kiekvienas raudonarmietis turi žinoti, – pabrėžta įsakyme, – kad ponų Lenkija mums ir Lietuvos liaudžiai yra bendras priešas. Po priešo sutriuškinimo iš karto pasitraukiam [iš kur?] kaip išvaduotojai ir draugai“¹⁹.

Visa tai tik eilinį kartą liudijo apie nepagrįstumą Lietuvai kurti teisinę apsaugą su Sovietų Rusijos pagalba. Antra vertus, galvoti apie Lenkijos veržimosi sustabdymą vien Lietuvos karinėmis priemonėmis buvo juo mažiau pamato, nes be akivaizdžios jėgų nelygybės lietuvių kareiviai negalėjo turėti aiškių moralinių paskatų nei kautynėms su lenkais „mozūriškose“ teritorijose, nei tvirtai sąjungai su raudonarmiečiais. (Bet sprendžiant iš susidariusios situacijos atrodo, kad Lietuvos kariuomenė pietuose buvo sutelkta ne tiek kautynėms, kiek užimti teritorijoms, kurias turėjo palikti raudonarmiečiai.)

Tuo tarpu Lenkijos diplomatija žengė apskrų žingsnį: Sapieha savo rugsėjo 4 dienos notoje Tautų Sąjungai apskundė Lietuvą, kad ji įsiveržusi į Lenkijai 1919 metų gruodžio 8 dieną priskirtą teritoriją ir pareikalavo iš Sąjungos išikišti į konfliktą²⁰. Tuo buvo užbėgta už

akių planams grįžti prie Spaa idėjos, tai yra prie Antantės organizuojamos konferencijos konfliktui regione kompleksiskai išspręsti (kad tokių planų turėjo Didžiosios Britanijos vyriausybė, matome iš Tiškevičiaus rugsėjo 3 dienos telegramos). O klausimo perdavimas Tautų Sąjungai konkrečioje situacijoje didino Lenkijai palankaus sprendimo tikimybę.

Rugsėjo 8 dienos Tiškevičiaus telegramos tonas gerokai skyrėsi nuo ankstesnių: „Tautų Sąjungos intervencija sudaro naujų komplikacijų, – pranešė jis, – Curzon ryt turi spręsti, ar Britų valdžia siūlys konferenciją Londone, ar perdavimą Tautų Sąjungai, kur mes būsimė pakviesti pagal statuto §17. Patariu todėl neprileisti tolimesnio konflikto, kol lenkai nepereis Curzono (t. y. gruodžio 8 d.) linijos“²¹.

Antantė konferencijos nesušaukė ir Tautų Sąjungoje Lietuva atsidūrė viena prieš Lenkiją. Sąjungos tarybos rugsėjo 20 dienos sprendimas ne tik patvirtino Lenkijos teisę į gruodžio 8 dienos liniją, bet ir paskatino ją okupuoti sovietų pripažintas Lietuvai, bet dar neišlaisvintas teritorijas²². Rugsėjo 22–23 dienomis Lenkijos kariuomenė įsiveržė į Gardino–Lydos zoną ir pradėjo supti Lietuvos faktiškai kontroliuojamą teritoriją iš pietryčių pusės.

Formaliai žiūrint, Lietuva neprarado galimybių neutraliam egzistavimui ir po Lenkijos kariuomenės prasiveržimo į Gardino–Lydos zoną. Rugsėjo 30 dieną Tautų Sąjungos taryba patvirtino savo pačios prieš dešimt dienų priimtą sprendimo principą, kuris leido spalio pradžioje Suvalkų derybose Lietuvai ir Lenkijai priartėti prie tam tikro *modus vivendi*²³. Tačiau Lietuvos diplomatija net prasidėjus de-

¹⁵ *Lietuva*, 1920, rugpjūčio 29, nr. 185.

* Taikos derybose Maskvoje sovietinė delegacija, atsisakydama fiksuoti Lietuvos sieną Suvalkų gubernijoje (kaip priklausiusioje Lenkijos Karalystei), kartu buvo pareiškusi savo nuomonę, kad Lietuvos siena turėtų eiti palei Augustavo apskrities šiaurinę ribą (Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos derybų protokolai, Lietuvos visuomeninių organizacijų archyvas, f. 77, ap. 3, b. 79, l. 14).

¹⁶ *Lietuva*, 1920, rugpjūčio 29, nr. 185.

¹⁷ A. Tiškevičiaus pranešimai J. Purickiui, 1920, rugpjūčio 31, rugsėjo 3, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 132, 134.

¹⁸ P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920*, Warszawa, 1966, s. 236.

¹⁹ *Правда*, 1920, 4 сентября, № 195; 5 сентября, № 196.

²⁰ Žr. E. Sapiehos telegramos lietuvišką vertimą: A. Voldemaras, „Rusų–lenkų–lietuvių santykiai“, *Raštai*, Chicago, 1976, p. 225.

²¹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 130.

²² *Documents diplomatiques. Conflit polono-lithuanien*, Kaunas, 1924, p. 72–74.

²³ Medžiaga apie Tautų Sąjungos tarybos spalio 30 dienos sprendimą žr.: J. Urbšys, *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*, Kaunas, 1932, p. 42–43.

ryboms Suvalkuose nenorėjo priimti faktinės situacijos diktuojamos neutralios pozicijos ir tebedėjo viltis, kad Lenkija bus priversta išeiti iš visos Maskvos sutartimi apibrėžtos teritorijos²⁴.

Tuo tarpu prieš dvi dienas iki Suvalkų sutarties pasirašymo Rygoje buvo pasiektas principinis Lenkijos ir Sovietų Rusijos susitarimas. Pagal tą susitarimą Sovietų Rusija atsisakė nuo Lietuvos rytinės sienos garantijų, kurioms ji buvo išpareigojusi pagal Maskvos sutartį²⁵. Taigi dabar Rusija nebetrukde Lenkijai okupuoti Vilniaus.

Po Lenkijos agresijos prieš Lietuvą Vakaruose buvo kilęs nemažas sambrūzdis. Kalbėta net apie Tautų Sąjungos sankcijų taikymą Lenkijai pagal Sąjungos statuto 16 paragrafą*. Bet spalio 28 dieną Sąjungos taryba priėmė sprendimą ginčytinų Lietuvos ir Lenkijos teritorijų klausimą spręsti plebiscitu. Tai reiškė, kad nežiūrint į moralinius kaltinimus Lenkijai dėl agresijos prieš Lietuvą nebuvo rasta jokio pakankamo teisinio pamato, teikiančio Lietuvai prioritetą Vilniaus klausimu.

Praejus dešimčiai metų po tų įvykių, Martynas Yčas rašydamas nekrologą grafui Alfredui Tiškevičiui be kita ko pažymėjo, kad grafas Lietuvos poziciją 1920 metų rudenį įvertinęs kaip klaidingą; grafo manymu, Lietuva turėjo sutelkti savo kariuomenę Vilniui ginti, o ne Augustavo miškuose²⁶. Iš nekrologo, deja, nėra visiškai aišku, ar Tiškevičius reiškė tokią nuomonę 1920 metų rudenį, ar toji mintis buvo tik brandinama. Šiaip ar taip, neturime liudijančio dokumento, kad grafas tą savo nuomonę būtų gynęs 1920-ųjų rudenį.

Po Rygos sutarties Lietuva atsidūrė Lenkijos įtakos sferoje. Tokieje situacijoje vienintelę garantiją išlikti Lietuvai teikė angažementas su Vakarais. Todėl nors ir labai nenorom Lietuvos vyriausybė priėmė spalio 28 dienos rezoliuciją.

Vilnius, kaip senosios Lietuvos valstybės sostinė, sudarė esminę prielaidą lietuvių pilietiniam identitetui, todėl Vilniaus prijungimo prie kitos valstybės perspektyva reiškė istorinę neteisybę lietuvių atžvilgiu. Nenuostabu, kad po spalio 28 Lietuvos diplomatija dėjo pastangas išvengti plebiscito. Tiškevičius toliau zondavo tarptautinės konferencijos galimybes²⁷. Mat Antantės šalys bei jų vadovaujama konferencija būtų galėjusios laisviau ieškoti politinių sprendimų nei Tautų Sąjunga.

Bet tuo tarpu į politinę areną ėmė „grįžti“ Rusija. Lapkričio mėnesį RSFSR atstovas Lietuvoje A. Akselrodas pradėjo daryti įvairius pareiškimus, kurių bendras turinys būtų toks: Rygos sutartis nepaaiškino Maskvos sutarties, o Sovietų Rusija savo išpareigojimų Lie-

tuvos atžvilgiu neatsižadėjo, be to, Sovietų Rusija nepakęs Tautų Sąjungos kariuomenės dislokavimo plebiscitui skirtoje teritorijoje ir Raudonoji armija esanti pasiruošusi bet kada užimti Vilnių²⁸. Gruodžio mėnesį panašaus turinio pareiškimus ėmė daryti RSFSR delegacijos Rygos derybose vadovas Adolfas Joffė, o dar vėliau ir pats užsienio reikalų liaudies komisaras Georgijus Čičerinas. Bet Lenkijos vyriausybei paklausus, ar panašūs pareiškimai neliudija apie Sovietų Rusijos siekimą atsisakyti Rygos sutarties, buvo atsakoma, kad Sovietų Rusija „ištikimai vykdė ir vykdys“ Rygos sutartyje prisiimtus įsipareigojimus²⁹.

Tam keistų pareiškimų žaidimui konkretumo suteikė Lietuvos pozicija. Purickis davė nurodymą Lietuvos atstovams prie Tautų Sąjungos platinti grėsmingus Sovietų atstovų pareiškimus ir reikalauti, kad Tautų Sąjungos kariuomenės atsiuntimas būtų atidėtas. „Dabar ne laikas žaisti plebiscitu, o reikia galvoti apie bendrą pavojų“ – taip ir panašiai Purickio nurodymu Lietuvos diplomatai turėjo Tautų Sąjungoje aiškinti padėtį³⁰.

Kaip galima spręsti iš Lietuvos diplomatų ataskaitų, bandymai reikalauti plebiscito atšaukimo apeliuojant į sovietinę grėsmę Tautų Sąjungoje sukėlė nustebimą ir nepasitenkinimą. Bet Purickis to nepaisė ir galvojo apie iš esmės naują žingsnį. Gruodžio 6 dieną jis pavedė Tiškevičiui pasiteirauti Didžiosios Britanijos vyriausybės, kaip ši žiūrėtų, jeigu Lietuva atsiimtų savo bylą iš Tautų Sąjungos³¹. Atrodo, kad Purickis zondavo, ar sprendžiant Vilniaus klausimą tarpininkavimo nesiumtų Didžioji Britanija.

Tačiau Tiškevičiaus perduotas atsakymas daugiau negu nuvylė.

²⁴ P. Klimo telegrama B. Balučiui, 1920, spalio 3, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 80, l. 115.

²⁵ Žr.: Č. Laurinavičius, *Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis*, p. 164–165.

* Sankcijų Lenkijai pagal 16 paragrafą pareikalavo Tiškevičius spalio 11 dienos notoje Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui Ericui Drummodui (P. Lossowski, *Stosunki polsko–litewskie w latach 1918–1920*, s. 320).

²⁶ M. Yčas, „Grafas Alfredas Tiškevičius“, *Lietuvos Aidas*, 1930, gegužės 30, nr. 120.

²⁷ A. Tiškevičiaus telegramos į Kauną, 1920, spalio 16 ir lapkričio 6, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 115; b. 92, l. 226.

²⁸ A. Akselrodo pareiškimas J. Purickiui, 1920, lapkričio 26, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 81, l. 17. Informaciją apie Akselrodo pareiškimus žr.: *Lietuva*, 1920, lapkričio 12; *Gazeta Krajowa*, 1920, 28 listop.

²⁹ *ДВП СССР*, т. 3, с. 353–356, 380–381, 385–387.

³⁰ J. Purickio telegrama A. Voldemarui, 1920, lapkričio 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 207; J. Purickio telegrama P. Klimui, 1920, gruodžio 5, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 89.

Britanijos vyriausybės požiūriu, bandymas atsitraukti nuo angažemento Tautų Sąjungai buvo įvertintas kaip visiškai nepateisinamas: „Tautų Sąjunga įsikišo, kad apsaugotų Lietuvos interesus kiek tai įmanoma, – buvo sakoma Britanijos atsakyme, – ir jeigu Lietuvos vyriausybė jos naudai atliktą akciją taip mažai brangins, kartu leidama save įbauginti sovietų gąsdinimais, tai Lietuvos vyriausybė negali tikėtis tolesnės paramos [...] Suprantama, Lietuvos vyriausybė gali daryti pareiškimus, kokius nori, tačiau Jo Didenybės Vyriausybė mano, kad skubant galima prarasti užuojautą, kuria Lietuva iki šiol galėjo naudotis“³².

Gavęs tokį atsakymą Purickis nusprendė, kad jo užklauskimas buvo perduotas neadekvačiai ir gruodžio 14 dieną telegrafavo Tomui Naruševičiui: „Anglų atsakymas sukelia rimto abejojimo dėl mūsų reikalų atstovavimo Londone, todėl valdžia prašo tamstos tuojau vykti Londonan ir paimti reikalų vedimą, kaip nepaprastas įgaliotinis“³³.

Pastaroji Purickio telegrama reiškė Tiškevičiaus, kaip Lietuvos diplomato, karjeros pabaigą. Ir tai atrodytų dėsninga, nes, kaip galėjome pastebėti, toji karjera buvo lydima beveik vienu nesėkmių. Tačiau tikrąją nesėkmę Tiškevičius patyrė ne kaip diplomatas, o kaip pilietis.

ALFREDAS TIŠKEVIČIUS – LIETUVOS PILIETIS

Nuo 1920 metų gruodžio antrosios pusės prasidėjo puolimas prieš Tiškevičių. Archyve yra keletas išlikusių skundų, kuriuose jis kaltinamas įvairiausiomis nuodėmėmis³⁴. Ne visus skundėjus pavyko identifikuoti, nes kai kurie skundai nepasirašyti. Tačiau remiantis esama medžiaga galima teigti, kad už nedelsiamą Tiškevičiaus atleidimą iš atstovo Didžiojoje Britanijoje pareigų pasisakė Enrikas Rabinovičius, atstovybės Britanijoje pirmasis sekretorius, Kazys Gineitis, tos pačios atstovybės antrasis sekretorius, Tomas Naruševičius, atvykęs į Londoną kaip nepaprastasis įgaliotinis, Mykolas Sleževičius, Steigiamojo Seimo narys, ir pats Juozas Purickis, užsienio reikalų ministras.

Stebina tai, kad skunduose prieš Tiškevičių beveik nėra konkrečios jo, kaip diplomato, veiklos svarbiose Lietuvos valstybei situacijose analizės. Dėmesys koncentruotas į jo pasaulėžiūrą bei asmens savybes. Charakterizuojamas jis kaip lenkų kilmės, rusų monarchinės idėjos šalininkas ir siekiantis suartėjimo su Lenkija. Pavartoti tokie apibūdinimai kaip „puslietuvis“, „diplomatinis Želigovskis“, „an-

tisemitas“, „gražiakalbis“, „sibaritas“, „alkoholikas“, „living fossil“ (iškasena). Lietuvišką Lietuvą jis laikęs „kukolnaja komedija“, demokratiją – „šunų liga“, o pats sukurti siekęs „všechpoliakiją“.

Ypač stengtasi paneigti nuomonę, kad Tiškevičius turįs autoritetą Didžiosios Britanijos politiniuose sluoksniuose. „Man išrodo, – skaitome vienoje iš ataskaitų, – kad grafas jokių ryšių aukštose anglų sferose neturi ir mus tik įsivaizdavimas, kad grafas tai viską padarys, o tikras lietuvis neturi priėjimo ir nieko nepajėgs“³⁵. „Tiškevičius nėra asmenybė, – tvirtinama kitame pareiškime, – Londone į jį visiškai nežiūrima rimtai: jis tik apjuokia save ir Lietuvos vyriausybę“³⁶.

Nėra abejonių, kad skiriant Tiškevičių atstovu Londone vienas svarbiausių argumentų (be to, kad atstovavo savo lėšomis) buvo jo kilmė ir ryšiai. Iki karo Tiškevičius buvo dirbęs Rusijos atstovybėje Londone, o karo metais tarnavęs caro adjutantu. Kita vertus, jauna Lietuvos valstybė turėjo rimtų problemų su atstovavimu užsienyje. Tas klausimas buvo keliamas ir spaudoje³⁷. O konfidencialiai būta net tokių konstatavimų: „Lietuvos ministrai Paryžiuje tiesiog nenkenčiami, nes į juos žiūrima kaip į bolševikus. Sako ir ubagų vaikai bando nuduoti ponus, o nežino, kad tas jiems taip tinka kaip meškai valsas“³⁸.

Šiaip ar taip, bet atleisti Tiškevičių Lietuvos vyriausybei buvo ne taip paprasta. Įdomu pažymėti, kad 1921 metų sausio pabaigoje, kai Tiškevičiaus, kaip atstovo Londone, klausimas jau buvo iš esmės išspręstas, *Laisvė* (valdžioje esančios krikdemų partijos, kuriai priklausė ir pats Purickis, laikraštis) lyg niekur nieko rašė, kad Tiškevičius „vienas geriausių, jei ne pats geriausias“ atstovas užsienyje³⁹. Šis faktas

³¹ J. Purickio telegrama į Londoną, 1920, gruodžio 6, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 84.

³² A. Tiškevičiaus telegrama į Kauną, 1920, gruodžio 12, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 51.

³³ J. Purickio telegrama T. Naruševičiui, 1920, gruodžio 12, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 27.

³⁴ K. Gineičio pranešimai J. Purickiui, 1920, gruodžio 20 ir 1921, sausio 11, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 26–29; Anoniminis pranešimas apie A. Tiškevičių, 1920, gruodžio 22, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 111, l. 69–87; T. Naruševičiaus pranešimai J. Purickiui, 1921, sausio 2, sausio 9 ir sausio 22, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 137, l. 91–95, 228–239, 257–287.

³⁵ Anoniminis pranešimas apie A. Tiškevičių, 1920, gruodžio 22.

³⁶ T. Naruševičiaus pranešimas J. Purickiui, 1921, sausio 9.

³⁷ „Dėl mūsų atstovų užsieniuose“, *Laisvė*, 1921, sausio 26, nr. 20.

³⁸ K. Pilėno laiškas T. Naruševičiui, 1921, vasario 13, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 184, l. 154.

³⁹ *Laisvė*, 1921, sausio 26, nr. 20. A. Tiškevičių priskyre prie gambiausių Lietuvos diplomatų ir Yčas (M. Yčas, „Grafas Alfredas Tiškevičius“).

bei kai kurie kiti leidžia įtarti, kad Tiškevičiaus atleidimo iš atstovo Londone pareigų faktas turėjo ir sąmokslų elementų*.

Vis dėlto sunkiau būtų atsakyti į klausimą, kodėl Tiškevičius sutiko tarnauti bolševikuojančiai Lietuvai. Jeigu tikėsime jo priešininiais, tai viską lėmęs materialinis interesas. Pavyzdžiui, pasak Gineičio, Tiškevičius prisidėjęs prie Lietuvos valstybės kūrimo tam, kad išgelbėtų savo dvarus ir kad POW veikėjams galėtų pasakyti: „Jūs vyrai, netikusį kelią pasirinkote, maniškis daugiau naudos jums atnešė...“⁴⁰

Tačiau jeigu tokią versiją priimtume, tai tuomet tektų konstatuoti, kad Tiškevičius nieko nelaimėjo. 1921 metų balandžio 23 dieną Purickis telegrafavo į Briuselį: „Su Tiškaus dvarais bus pasielgta einant bendrais įstatymais“⁴¹. Tuo tarsi patvirtinta gerai žinoma tiesa, kad su revoliuciniais pertvarkymais gudrauti beprasmiška.

Beje, Tiškevičiaus turto Lietuvoje likimas savotiškai įdomus. Visi grafo dvarai buvo išparceliuoti. O prie Biržų esančiuose Astravo dvaro rūmuose – XIX amžiaus vidurio architektūros paminkle – buvo įkurtas pakulinių maišų, špagato bei kitokios panašios produkcijos fabrikas. 1931 metais išleistoje Jono Yčo studijoje *Biržai* (šalia nekrologo grafui) buvo įdėtas ir straipsnis apie pertvarkymus Astravo dvare. Ypač įdomus toks sakinytis: „Sulikviduotame Biržų ap. Tiškevičių ordinacijos centre Astravo dvare šiuo laiku susikūrė ir išbujojo visa eilė pramonės įmonių, kurios yra ne tik visam Biržų kraštui, bet visai Lietuvai labai naudingos, kelia žmonių gerovę ir didina jų turta“⁴². Vargu ar galima tvirtai atsakyti – kas tai. Ironija? Socialinio progreso determinuotas nuolankumas? O gal savotiškai perteiktas lietuvių tautos *memento mori* savo grafui?

Pats Tiškevičius, jeigu būtų likęs Lietuvoje, tikriausiai savo rūmuose fabrikos nebūtų įkūręs. O Lietuvą jis laikė savo tėvyne, save – Lietuvos piliečiu. Tai buvo tipiška lenkiškos kultūros Lietuvos diduomenės nuostata. Tačiau Tiškevičius išsiskyrė iš daugumos savo luomo atstovų, kadangi pilietinės savimonės neaukojo vardan kultūros. Pasakytume netgi daugiau: dirbdamas diplomatinėje tarnyboje jis pagrindinį dėmesį buvo sutelkęs Lietuvos kaip valstybės tarptautiniam pripažinimui. To negalėjo nuneigti netgi jo priešininkai. Pavyzdžiui, Gineičio rašte prieš Tiškevičių skaitome: „Jeigu klausti – ar jis stengiasi, kad Lietuva negautų *de jure* – negaliu pasakyti – stengiasi... Aferistas, bet kokios rūšies – nežinau“⁴³. Tiškevičius, matyt, buvo įsitikinęs, kad tik Lietuvos suvereniteto apsaugojimas pašalins vidinę įtampą, sudarys prielaidą kultūros plėtotei ir taikai regione. Jo

nenugąsdino Lietuvos Tarybos provokiška orientacija, nes konkrečioje 1917–1919 metų situacijoje Vokietija davė impulsą Lietuvos valstybingumui. Su Taryba grafas pradėjo bendradarbiauti 1918 metų rudenį⁴⁴, kai dauguma Lietuvos lenkų ją ignoravo ir savo viltis siejo su Lenkija.

Nenugąsdino Tiškevičiaus ir kitas rimtas Lietuvos lenkams išbandymas – 1920 metų liepos 12 dienos Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartis. Nes tuo metu Rusija taip pat atliko pozityvų vaidmenį Lietuvos valstybingumui sutvirtinti, nors pastaruoju atveju balansas buvo itin subtilus. Tai neblogai atspindėjo Tiškevičiaus telegrama, atsiųsta iš Londono prieš pat pasirašant sutartį su Sovietais: „Britanijos vyriausybė nori matyti mus padariusius taiką su Sovietais, bet be jokios sąjungos su jais“^{**}.

Nėra detalesnių duomenų, kokia buvo Tiškevičiaus nuomonė dėl besąlygiško Vilniaus grąžinimo Lietuvai po Raudonosios armijos pasitraukimo arba dėl Steigiamojo Seimo radikalaus antilenkiško kurso. Galima manyti, kad panaši, kaip Vakaruose apskritai^{***}. Bet yra užfiksuotas simptomiškas Tiškevičiaus atsiliepimas apie lietuvius: „buvo jie geri, bet sugedo pastaraisiais laikais“. Netenka abejoti, kad nuo 1920 metų vasaros grafo padėtis Lietuvos tarnyboje darėsi kontroversinė. Ir tai negalėjo neatsiliepti jo kaip diplomato iniciatyvai.

Tiškevičiaus krizė Lietuvos politikos požiūriu išryškėjo tuomet, kai Lietuvos vyriausybė ėmė apeliuoti į tariamai iškilusią Sovietų Rusi-

* Kai kurie faktai liudytų, kad Tiškevičius bandė pasipriešinti diplomatinio imuniteto naudojimui kontrabandai iš Sovietų Rusijos. Tokia grafo pozicija galėjo būti vienas iš jo atleidimo motyvų, nes į kontrabandą buvo ištraukę aukšti valdžios pareigūnai.

⁴⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 26.

⁴¹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 111, l. 55.

⁴² J. Yčas, *Biržai*, Kaunas, 1931, p. 191. Pažymėtina, kad panašiai fabrikas Astravo rūmuose buvo aprašinėjamas ir vėlesniuose įvairiuose leidiniuose. Panegirika Astravo fabrikui išnyko tik apie aštuntąjį dešimtmetį.

⁴³ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 26.

⁴⁴ LMAB RS, Tiškevičių fondas, f. 255–1039, l. 19.

^{**} Vertas dėmesio Tiškevičiaus 1920 metų liepos 8 dienos telegramos originalus tekstas: „British government anxious to see us make peace with soviets, but without concluding any alliance with these“ (LCVA, f. 383, ap. 7, s. 77, l. 113). Pažymėtina, kad anglų kalbos žodis *anxious* gali reikšti ir norą ar troškimą, ir susirūpinimą.

^{***} Steigiamojo Seimo rugsėjo 15 dieną priimtą rezoliuciją dėl Vilniaus prijungimo prie Lietuvos Vakarai galėjo vertinti kaip lietuvių atsakymą taikiai spręsti Vilniaus klausimą.

jos grėsmę dėl Tautų Sąjungos organizuojamo plebiscito. Tiškevičius tokį žingsnį įvertino kaip rizikingą intrigą ir apie tai atvirai pasakė Naruševičiui. Tačiau pastarasis tai priėmė kaip papildomą argumentą, kad Tiškevičių būtina nušalinti: „Kad grafas nėra mūsų žmogus, matyti ir iš to, ką jis man pasakė: bolševikų pavojus suplanuotas Kaune* pačių lietuvių, tai vienas iš būdų išsisukti nuo plebiscito“⁴⁵.

Sovietų pareiškimų prasmę bei motyvus nebuvo labai sunku iššifruoti. Todėl tai, ką pasakė Tiškevičius, nebuvo jokia valstybės paslaptis. Greičiau tai liudijo apie jo politinę ir moralinę poziciją. Tiškevičius, kaip galėjome įsitikinti, pripažino balansavimo būtinumą Lietuvos suverenitetui pasiekti. Bet kartu jis manė, kad atramą balansavimui galėjo suteikti tik vakarietiškoji orientacija. Antra vertus, jis nelaukė sau priimtino elgesiu vienu metu reikalauti iš Vakarų pripažinimo ir ignoruoti (jei ne griauti) tų pačių Vakarų kuriamą tarptautinę teisinę sistemą. Tikslas Tiškevičiui nepateisino visų priemonių. To, matyt, neleido jo konservatyvi aristokrato nuostata.

* * *

Taigi naujųjų laikų Lietuvos ir grafo Tiškevičiaus keliai išsiskyrė. Neatrodė, kad Lietuvoje dėl to apgailestauta. „Piktžoles reikia rauti su šaknimis, ko čia bijoti, mūsų idėja ir taip didelė“, – rašė apie Tiškevičių Kazys Gineitis. „Jis nepasižymėjo giliu ir lanksčiu protu ar didesniais gabumais“, – vėliau sušvelnino grafo charakteristiką Petras Klimas⁴⁶. Be abejo, Tiškevičius nebuvo didelio masto veikėjas. Jis neįsiveržė lyg kometa į Lietuvos politikos orbitą ir jos iš esmės nepakeitė. Tiškevičius Lietuvos politikoje 1919–1920 metais – tai greičiau tyli galimybė atkurti Lietuvos valstybę ne bet kokiom priemonėm ir ne bet kokia kaina. Galimybė nedidelė ir anuomet atmesta, bet, regis, nedingusi be pėdsakų.

* Kaip rodo archyvinė medžiaga, lietuvių diplomatai prašė sovietų, kad šie padarytų tam tikrus pareiškimus, į kuriuos apeliuodama Lietuvos vyriausybė galėtų atsisakyti plebiscito. Sovietai sutiko ne iš karto ir nenoriai.

⁴⁵ T. Naruševičiaus pranešimas J. Purickiui, 1921, sausio 5, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 137, l. 294.

⁴⁶ Z. Toliušio pokalbiai su P. Klimu, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 87–94, l. 150–151.